

СТОРІНКИ ОСОБОВОЇ СПРАВИ Д.К. ЗАБОЛОТНОГО (до 80-річчя з дня смерті)

15 грудня 1929 р. о 10 годині 27 хвилин вечора на 63-му році життя перестало битися серце славетного вченого-мікробіолога, основоположника епідеміології, колишнього президента ВУАН, засновника і першого директора Інституту мікробіології і епідеміології ВУАН, академіка, великого гуманіста і патріота України Данила Кириловича Заболотного.

В Інституті експериментальної медицини РАН, в стінах якого провів майже все своє творче життя Данило Кирилович, зберігається особова справа вченого. Електронну копію цих важливих для нас архівних документів люб'язно передав нашому інституту через с.н.с. В.Я. Лавренчука керівник науково-організаційного відділу ІЕМ д.б.н. Юрій Андрійович Мазінг, за що висловлюємо йому щиру подяку.

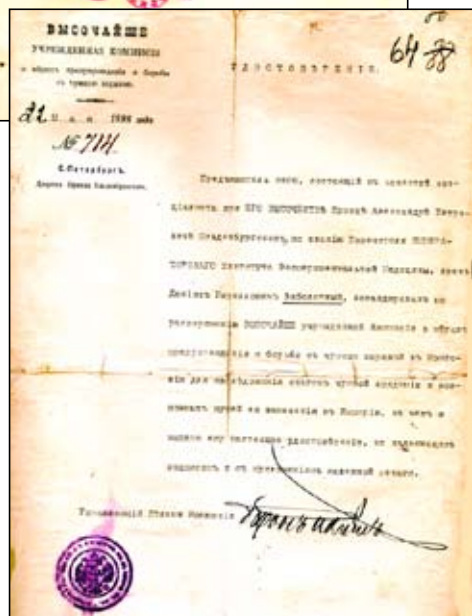
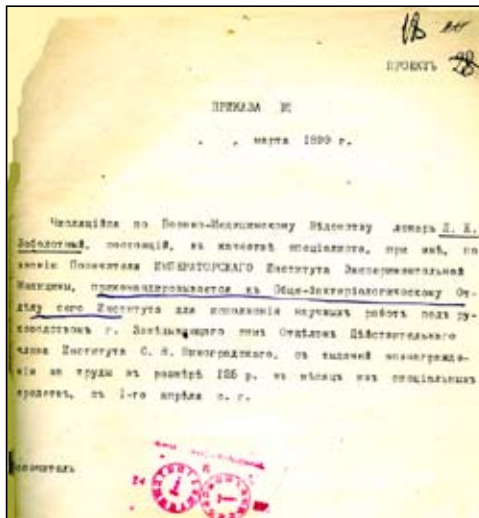
Ознайомившись із матеріалами особової справи Д.К. Заболотного, я відібрав для публікації в Мікробіологічному журналі лише деякі сторінки як документальне підтвердження окремих моментів у багатогранному, насиченому подіями і романтикою житті – подвигу Данила Кириловича.

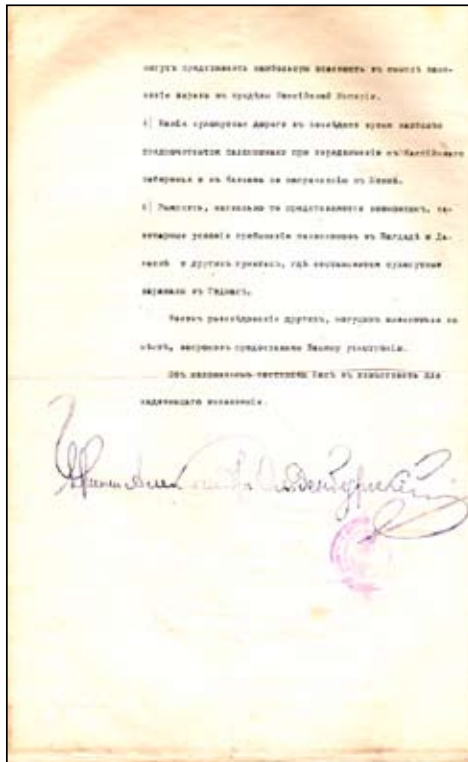
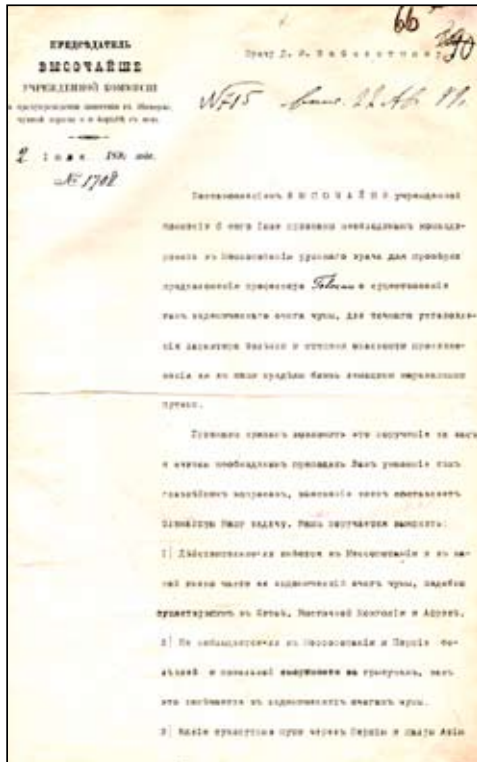
Вони присвячені працевлаштуванню і тимчасовим звільненням з роботи у зв'язку з відпустками і станом здоров'я, частими відрядженнями у різні куточки земної кулі для боротьби з чумою і холерою, винесенню подяки царем та принцом Ольденбургським за благородну працю і нагородженню орденами, розриву першого шлюбу з фельдшеркою Одеської бактеріологічної станції Анастасією Михайлівною Турчановською і одруженню в Парижі з Людмилою Владиславівною Радецькою в присутності Іллі Мечникова, поїздкам на майже щорічні наукові конференції і з'їзди з епідеміології і мікробіології, на святкування ювілею Л. Пастера до Парижа, до Одеси і Києва на лікування, збирання матеріалів і участь у роботі зібрання ВУАН.

Це сухі офіційні документи з дотриманням форми і стилю тодішніх етичних правил спілкування, за якими скрито так багато особистих переживань, невтомної праці, випробувань долі і реальної небезпеки для власного життя.

Окремі заяви, рапорти і прохання написані власноручно Д.К. Заболотним, що становить для нас, потомків і працівників інституту його імені, особливу цінність.

Ось перший документ – наказ куратора Імперського Інституту експериментальної медицини принца О. Ольденбургського від 24.03.1899 р. про прикомандування Д.К. За-

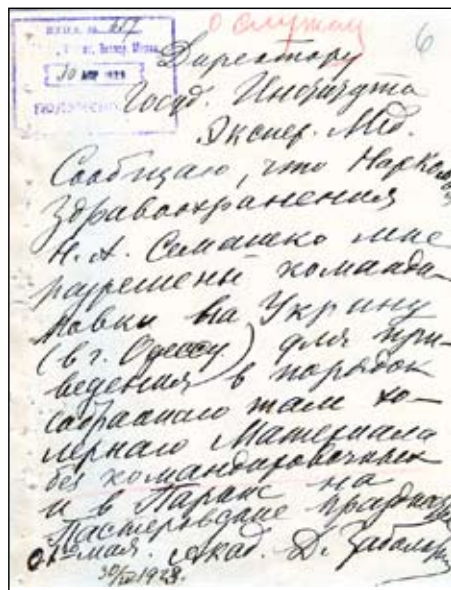
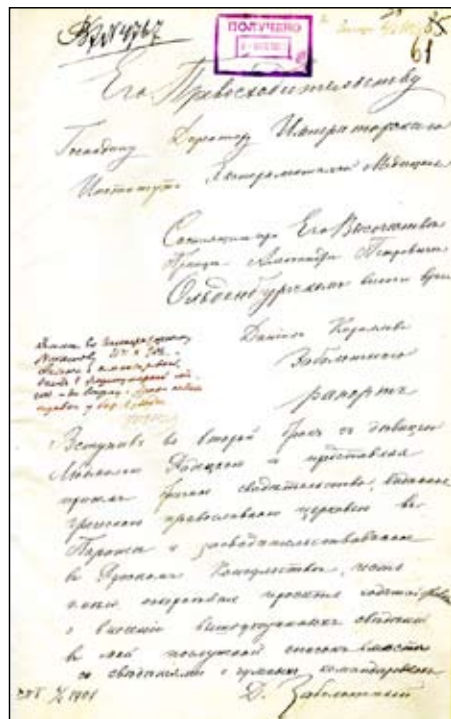
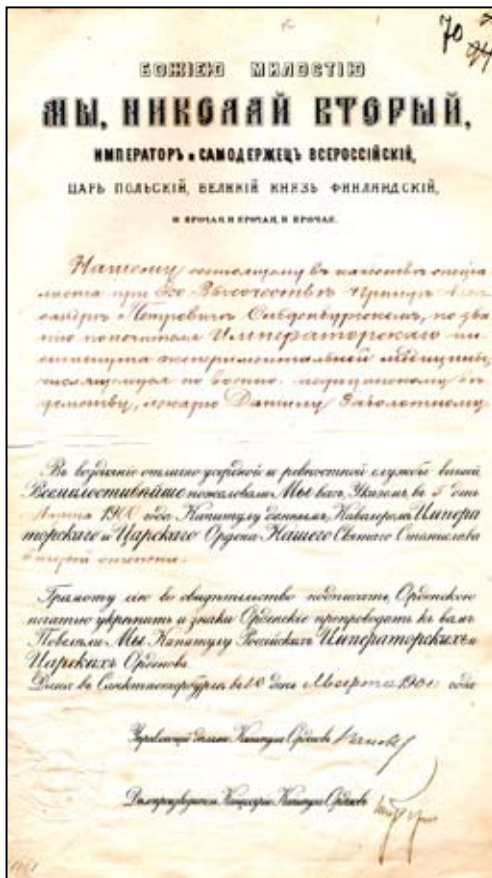

болотного як спеціаліста при ньому до відділу загальної бактеріології інституту, в якому він приступив до виконання наукової роботи з 1.04.1899 р. Наступні три документи – це посвідчення про щорічні відрядження Данила Кириловича в Монголію (22.05.1898), Месопотамію (2.07.1899) і м. Саратов (20.11.1900) для боротьби з чумою. В одному із документів – конкретні питання голови протичумної комісії, на які повинен був дати ґрунтовну відповідь вчений з метою запобігання проникнення чуми в Росію. Своєю героїчною, самовідданою і кваліфікованою працею Данило Кирилович здобув високий авторитет серед вчених світу і визнання у себе на батьківщині. Він швидко піднімався службовою драбиною догори: кавалер ордена Св. Станіслава (1900), титульний радник, колежський асессор і надворний радник (1901–1902).

Але особисте життя Данила Кириловича не було безхмарним. Тривалі клопоти він мав із розлученням з першою дружиною. Синод РПЦ відмовив йому у проханні. Церква суворо охороняла шлюбні зв'язки своїх вірних. І тільки близькість вченого до царського двору допомогла йому вирішити цю проблему. Принцеса Євгенія Максиміліанівна Ольденбургська особисто звернулася до Синоду з проханням позитивно вирішити справу про розлучення і останній не міг відмовити високій царській особі.

Далі читач може ознайомитися із заявами Д.К. Заболотного для одержання відрядження до України і Парижа на святкування ювілею Л. Пастера (30.04.1923), до м. Одеси і Подільської губернії на лікування (8.07.1924), до м. Києва, Подільської губернії і Одеси для збирання епідеміологічних матеріалів до наступного з'їзду мікробіологів і епідеміологів (26.04.1926).

З 20.09.1926 по 28.04.1927 рр. стан здоров'я Данила Кириловича значно погіршав і він залишився на тривале лікування в Одесі з приводу загострення ревматизму суглобів і серця. Про це свідчать у своєму листі професори В.К. Стефанський, Я. Бардах і Л.Б. (прізвище не виразне) від 7.03.1927. Через 7 місяців Данило Кирилович повернувся до Ленінграда і приступив до роботи (заява від 28.04.1927). Через рік він їде на нараду до Москви і на збори ВУАН до Києва, де 3 травня його одностайно обрано президентом академії.

Не дивлячись на обрання президентом ВУАН і директором Інституту мікробіології і епідеміології ВУАН, Д.К. Заболотний не залишає місця роботи в ІЕМ і просить дирекцію надати йому відрядження або відпустку на один рік, а також зберегти за ним право на користування кімнатою для проведення наукової роботи під час його тимчасових приїздів до Ленінграда. Він готовий узяти посильну участь у плануванні і виконанні завдань відділом. Але суворе життя перекреслило творчі плани і надії вченого.

Як вже згадувалося раніше (Мікробіол. журн., 2006, т. 68, № 5, с. 3–11), щоденник Д.К. Заболотного "По світах і людях" був спалений в 1937 р. кадебешниками. Письменник і земляк

Директору Госпл.
 Комитету Укр. М.
 М. М. М. М. М.
 Приму с предостережением
 мое отлучка в
 Москву в 7. Сороку и
 Столбовскому профессору.
 Заключившие отлучку
 передаю в-ру Д. К. Заболотного
 а в случае его отлучки
 в-ру Д. М. Веласарава.
 8/IV 24 Д. Заболотный

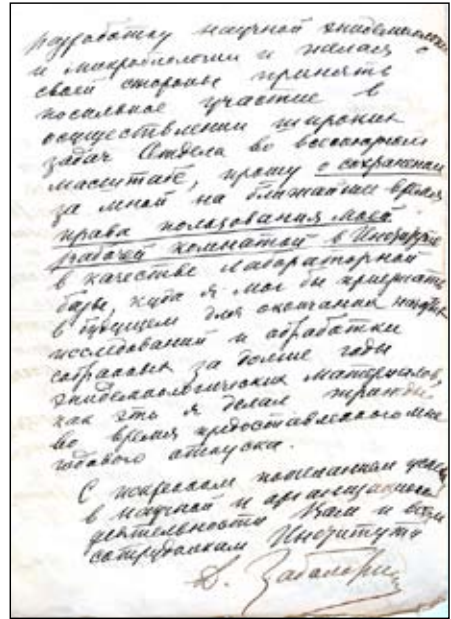
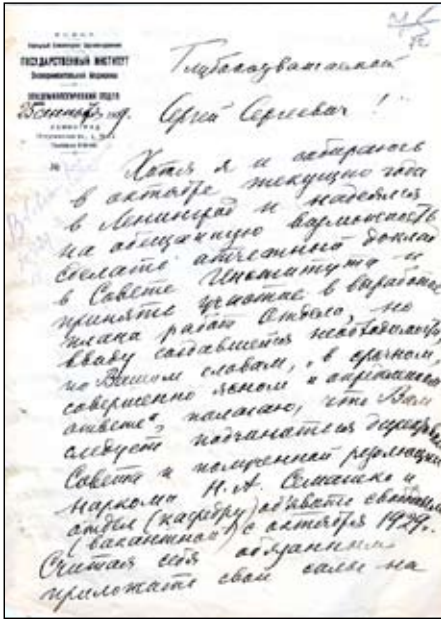
Директору Госпл.
 Комитету Укр. М.
 М. М. М. М. М.
 Приму кашаааааа
 меда с 1-15 мая
 в Киев, Под. М. и
 Одессу для сабурин
 эмбелловолого
 материалов
 представляю с-ру
 Мекр. и Фив.т.
 26/IV 26. Д. Заболотный

Данила Кириловича А.П. М'ястківський знайшов в архівних документах м. Вінниці акт такого печального змісту: "Дневник академика Д.К. Заболотного как содержащий буржуазно-националистические взгляды подлежит уничтожению путем предания его огню". У зв'язку з цим напрошується вповні можливе припущення про причину смерті вченого. В цей час з ініціативи Й. Сталіна почав стрімко наростати шквал репресій проти української інтелігенції. Перш за все він був спрямований проти ВУАН як цитаделі вільної думки вчених. В 1929 р. була "викрита" (сфабрикована) Спілка Визволення України (СВУ) і її духовні організатори та керівники – колишній віце-президент ВУАН літературознавець С. Єфремов та секретар ВУАН сходознавець А. Кримський були арештовані. Президент ВУАН Д.К. Заболотний в приватних розмовах із представниками української інтелігенції обіцяв допомогти репресованим ученим. Про це свідчить повідомлення помічника уповноваженого 4-ої групи Секретного Відділу ГПУ Фільштинського про ситуацію в академії: "Вопрос о Ефремове является сейчас самым интересующим сотрудников Академии вопросом, причем дело доходит до очень острого реагирования на обвинения Ефремова. Так, например, не то Демьянчук, не то Лозиев рассказывали, что Заболотный заявил, будто бы в случае применения репрессий к Ефремову он уйдет в отставку с поста президента УАН" (В. Пристайко, Ю. Шаповал. Михайло Грушевський і ГПУ-НКВД. Трагічне десятиліття: 1924–1934. – К.: Україна, 1966, С. 227).

Недовір'я ГПУ до Данила Кириловича зародилося ще в час громадянської війни (1918–1920 роки), коли вчений перебував у рідному селі Чоботарці. Тоді в багатьох сільських міс-

Директору
 Госпл. Комитету
 Укр. М.
 М. М. М. М. М.
 Вернувшись 27/IV
 в Ленинград
 приступил к
 исполнению своих
 служебных обязан-
 ностей
 28/IV 27 Д. Заболотный

Директору
 Госпл. Комитету
 Укр. М.
 М. М. М. М. М.
 Вернувшись 27/IV
 в Ленинград
 приступил к
 исполнению своих
 служебных обязан-
 ностей
 28/IV 27 Д. Заболотный

цєвостях України діяли повстанські загони проти грабiжницької радянської влади. Отаманом одного iз таким загонiв Ольгопiльського району був однофамiлець Заболотний (дехто вважав його родичем вченого), з яким особисто зустрiчується Данило Кирилович. Щоб вiдвести пiдозри вiд чекiстiв, Д.К. Заболотний попросив отамана прилюдно вiдшмагати його нiбито за спiвпрацю з бiльшовиками. Не дивлячись на це, чекiсти не повiрили вченому i принизливо допитували його в камерах КПЗ.

Таким чином, сталiнський режим давно не довiряв Д.К. Заболотному як при життi, так i пiсля смертi (спалив щоденник), а тим бiльше тепер не бажав його демонстративного залицення високого поста президента ВУАН. Попередити такий поступок можна було тiльки тайним смертельним отруєнням вченого. Випадок сам напросився – поiздка Д.К. Заболотного в листопади 1929 р. в Петербург для передачi справ в 3-х мiсяцях його попередньої працi – мeдiнститутi, ВМА i IEM. Проф. В. Любименко зустрiчується в цей час з Данилом Кириловичем: "Я бачив ще не стару людину, дуже рухливу i енергiйну, повну перспектив i планiв" (Вiсник прикл. ботаники, 1930, № 1, С. 11). Учнi вченого, якi вiдпроваджували його на вокзалi в Ленiнградi, також не помітили погiршення стану здоров'я вченого. I, як грiм з ясного неба, рiзке погiршення стану здоров'я Данила Кириловича пiсля приїзду до Києва. Швидку динамiку перебiгу важкої хвороби i пекельнi передсмертнi муки вченого описує його колишня спiвпрацiвниця Ю.М. Лебедева (Микробиол. журн., 1930, т. X, в. 2, С. 129–137). На першому планi – важка iнтоксикацiя органiзму (парез кишечника, затримка сечовипускання, сепсис, емболiя, менiнгiт, iнсульт).

Вперше думку про отруєння Д.К. Заболотного висловив письменник, земляк i дослідник бiографiї вченого М. Рябий: "...можна з повною впевненiстю говорити не про природну смерть вченого, а про його фiзичне усунення" (В.Т. Остапенко, М.В. Тичинський, Л.Т. Марцiнковський. Данило Заболотний, вчений i громадянин. "Пiвденний Буг", 1996, С. 32). Подiбних випадкiв отруєнь людей, не догiдливих бiльшовицькому режиму, бiльш нiж достатньо в нашiй iсторiї. Навiть вiдомих дячiв, якi все життя вiрно служили сталiнському режиму, а пiзніше в чомусь засумнiвалися (наприклад, письменник-публiцист Я. Галан).

Творчий i дружний колектив Інституту мiкробiологiї i вiрусологiї iм. Д.К. Заболотного НАН України шанобливо, гордо i з великою любов'ю зберiгає пам'ять про Данила Кириловича, продовжує заснованi ним демократичнi традицiї в науковiй дiяльностi i втiлює в життя безсмертнi заповiтi Великого вчителя: "Дiти дорогi, любiть науку i правду!".

Б.П. Мацєлюх

Отримано 5.09.2009